

AXSIKENT – NAMANGAN VILOYATINING QADIMIY TARIX, MADANIYAT VA ILM MASKANI

Namangan viloyat tarixi va davlat muzeyi ilmiy xodimi

M. Raximova

O‘zbekistonning shimoli-sharqida, Farg‘ona vodiysining markaziy qismida, bugungi Namangan viloyati hududida joylashgan qadimiy **Axsikent** shahri — bu nafaqat arxeologik yodgorlik, balki butun Markaziy Osiyoning madaniy va tarixiy rivojlanishida alohida o‘rin tutgan qadimiy sivilizatsiya markazidir. Hozirda **To‘raqo‘rg‘on tumani** hududida joylashgan bu yodgorlik “Axsikent arxeologik majmuasi” yoki “Ochiq osmon ostidagi muzey” sifatida e’tirof etiladi. U nafaqat Farg‘ona vodiysi aholisi, balki butun O‘zbekiston uchun faxr va g‘urur manbai bo‘lib, ajdodlarimizning buyuk me’morchilik, ilmiy va madaniy salohiyatidan darak beradi. Axsikentni o‘rganish — bu o‘z tariximizni o‘rganishdir. Chunki u O‘zbekiston hududidagi eng qadimiy shaharlardan biri bo‘lib, bu yerda har bir g‘isht, har bir topilma o‘tmishning tilsiz guvohi sifatida qadrlidir. Axsikentning qadimiy xarobalari o‘zida ming yillik tarix, madaniyat, me’morchilik, hunarmandchilik va ilm-fanning izlarini saqlab qolgan. Bugungi kunda bu joy tarixni o‘rganish, arxeologik tadqiqotlar olib borish va sayyohlikni rivojlantirish uchun muhim maskanga aylangan. Ushbu maqolada Axsikentning tarixiy rivoji, arxeologik topilmalari, muzey faoliyati va uning bugungi ahamiyati yoritiladi.

Axsikentning paydo bo‘lishi miloddan avvalgi III–II asrlarga borib taqaladi. O‘sha davrda bu hududda Farg‘ona vodiysining eng qadimiy madaniy markazlaridan biri shakllangan. Arxeologlar aniqlashicha, dastlabki aholi qishloq tarzida yashagan, keyinchalik esa bu joyda to‘liq shahar madaniyati vujudga kelgan.

Axsikentning qadimgi nomi “Aksi” yoki “Aksa” bo‘lgan. Ba’zi tarixchilar bu so‘z “suv bo‘yidagi shahar” yoki “suvli joy” ma’nosini bildiradi deb taxmin qilishadi, chunki shahar **Sirdaryo daryosining qadimgi irmoqlari** yaqinida joylashgan.

Milodiy IX–X asrlarga kelib, Axsikent Farg‘ona vodiysining poytaxti darajasiga ko‘tarilgan. O‘sha davrda bu joyda kuchli devorlar bilan o‘ralgan shahar markazi, qasrlar, masjidlar, bozorlar, karvonsaroylar va madrasalar mavjud bo‘lgan. Shahar Markaziy Osiyodan Xitoygacha cho‘zilgan **Buyuk Ipak yo‘lining** muhim bekatlaridan biri sifatida faoliyat yuritgan.

Tarixiy manbalarda, jumladan **Zahiriddin Muhammad Boburning** “Boburnoma” asarida ham Axsikent haqida so‘z yuritiladi. Bobur o‘z asarida shunday yozadi:

“Axi Farg‘ona viloyatining poytaxti edi. Bu yerda mustahkam qal’a, keng bozorlar, serhosil yerlar va chiroyli bog‘lar bor edi.”

1219-yilda Chingizxon bosqinlari davrida Axsikent shiddatli janglar natijasida vayron qilingan. Shahar aholisining katta qismi o‘ldirilgan yoki boshqa joylarga ko‘chgan. Shundan so‘ng Axsikentning siyosiy roli pasaygan, biroq u uzoq yillar davomida madaniy va ilmiy markaz sifatida yashab kelgan.

Axsikentda arxeologik tadqiqotlar 1939-yilda boshlangan. Dastlabki qazishmalar Toshkentdagi O‘zbekiston Fanlar akademiyasi Arxeologiya instituti olimlari tomonidan olib borilgan. Keyinchalik bu ishlar Namangan viloyati olimlari, talabalar, tarixchilar va chet ellik mutaxassislar ishtirokida davom ettirilgan.

So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar natijasida shahar hududida **7–9 metr** qalinlikdagi madaniy qatlam aniqlangan. Bu qatlamlarda turli davrlarga mansub sopol buyumlar, uy poydevorlari, metall eritish ustaxonalari, tanga zarbxonalar, quduqlar va suv yo‘llari topilgan.

Arxeologlar topilmalarni quyidagi davrlarga ajratishadi:

1. **Ilk shahar davri (mil.avv. III–I asrlar)**
2. **Islomdan oldingi davr (mil. I–VII asrlar)**
3. **O‘rta asrlar davri (IX–XIII asrlar)**

Eng qiziqarli topilmalardan biri — **XI–XII asrlarga oid kimyoviy laboratoriyadir.** Bu joyda mis, oltin va boshqa metallarni eritish uchun mo'ljallangan o'choqlar, simob idishlari va tajriba asboblari topilgan. Bu, Axsikentda ilmiy faoliyat juda rivojlanganini ko'rsatadi.

Axsikent o'z davrida faqat siyosiy markaz emas, balki ilm-fan, hunarmandchilik va san'at o'chog'i bo'lgan. Bu yerda **temirchilik, zargarlik, kulolchilik, yog'och o'ymakorligi, to'qimachilik** kabi tarmoqlar rivojlangan.

Topilgan buyumlar orasida naqshli sopol idishlar, metall buyumlar, mis tangalar va bronza bezaklar juda ko'p. Ba'zi topilmalarda arab yozuvlari bilan oyatlar yoki san'atkorlarning nomlari yozilgan.

Axsikentda qadimda o'qituvchilar, tabiblar, olimlar va hattoki yozuvchilar ham yashagan. Qazishmalar davomida topilgan siyohdon, yozuv taxtachalari va gil muhrlar bu fikrni isbotlaydi.

Bu joyda qadimda **“ilmiy markaz”** yoki **madrasaning dastlabki shakllari** bo‘lgan degan taxminlar ham mavjud. Demak, Axsikent O‘rta Osiyo ilm-fani rivojida muhim rol o‘ynagan.

Bugungi kunda Axsikent o‘zining tarixiy obidalarini bilan birgalikda **muzey majmuasi** sifatida faoliyat yuritmoqda. Muzey hududi 100 gektardan ortiq maydonni egallagan.

Majmua quyidagi bo‘limlardan iborat:

- **Qadimiy shahar markazi** – saroy va bozor maydoni qoldiqlari;
- **Hunarmandlar mahallasi** – metall eritish ustaxonalari va kulolchilik markazi;
- **Diniy majmua** – qadimiy masjid, madrasa va maqbaralar;
- **Mudofaa devorlari** – shaharni himoya qilgan minoralar va devorlar tizimi.

Muzeyda arxeologik topilmalar, qadimiy buyumlar, tangalar, sopol idishlar va tarixiy maketlar joylashgan. Ekskursiyalar davomida sayyohlar Axsikent tarixining har bir davrini ko‘z o‘ngida jonlantiradi.

Axsikent bugungi kunda Namangan viloyatining eng mashhur sayyohlik manzillaridan biri hisoblanadi. Har yili minglab mahalliy va xorijiy sayyohlar bu joyga tashrif buyuradi.

O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi tomonidan bu hududda keng qamrovli infratuzilma loyihalari amalga oshirilmoqda:

- **Sayyohlik markazi,**
- **Karvonsaroy,**
- **Hunarmandlar bozori,**
- **Mehmon uylari,**
- **Sirdaryo bo‘yidagi sayr yo‘laklari,**
- **Milliy taomlar maskani.**

Bu infratuzilma Axsikentni nafaqat tarixiy, balki iqtisodiy rivojlanish markaziga aylantirmoqda.

Axsikent va xalq og‘zaki ijodi Mahalliy aholining ko‘plab afsona va rivoyatlarida Axsikent alohida o‘rin tutadi. Ularning ba‘zilarida bu shahar “oltin bilan bezatilgan”, “olovsiz yonadigan o‘choqlari bor”, yoki “shahar ostida sirli yo‘llar yashiringan” deb tasvirlanadi.

Eng mashhur rivoyatlardan birida aytilishicha:

“Axsikentda bir paytlar shunday donishmand yashagan ekanki, u tog‘dagi toshni oltin qilgan. Ammo uning sirini mo‘g‘ullar bosqini paytida yo‘qotib yuborishgan.”

Bu kabi afsonalar xalq xotirasida Axsikentni sirli, mo‘jizaviy joy sifatida tasvirlaydi.

Axsikentning qadri faqat tarixiy emas, balki ilmiy jihatdan ham beqiyosdir. Hozirda bu yodgorlikni **UNESCO Butunjahon merosi ro‘yxatiga kiritish** bo‘yicha ilmiy asoslar tayyorlanmoqda.

Bu jarayonda Axsikentning:

- tarixiy qatlamlari,
- me'moriy tizimi,
- topilmalar tahlili,
- ekologik

holati kabi va boshqa omillar o'rganilmoqda.

Agar Axsikent ro'yxatga kiritilsa, u xalqaro miqyosda O'zbekistonning madaniy brendlaridan biriga aylanadi.

Axsikent — bu o'tmish bilan hozirgi zamon o'rtasidagi tirik bog'dir. U nafaqat tarix, balki ilm, madaniyat va milliy g'ururning timsolidir.

Ushbu qadimiy shahar bizga ajdodlarimizning ilmiy va madaniy darajasining naqadar yuksak bo'lganini ko'rsatadi. Bugungi kunda Axsikentni asrab-avaylash, ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish va uni jahon turizmi markaziga aylantirish O'zbekistonning muhim vazifalaridan biridir. Axsikent — bu o'tmish va hozirgi zamon o'rtasidagi ko'prikdir. U bizga o'z tariximizni chuqur anglash, ajdodlarimiz merosini qadrlash va uni kelajak avlodlarga yetkazish imkonini beradi.

Bugun Axsikent faqat xarobalar emas, balki ilm, madaniyat va tarixning jonli darsligidir. Shu boisdan, bu joyni asrab-avaylash, tadqiq etish va targ'ib qilish har birimizning burchimizdir.

Agar siz Namangan viloyatiga borsangiz, albatta Axsikentga tashrif buyuring — bu joy sizni nafaqat tarix bilan, balki ajdodlar ruhi bilan ham yuzma-yuz qiladi.

Foydanilgan adabiyotlar.

1. Axmadjonov Rossiya imperiyasi Markaziy Osiyoda. T., 2003
2. Ismoilova J. Farg'ona vodiysida milliy ozodlik kurashlari. T., 2003.
3. Istoriya Uzbekistana. – T.: Fan, 2012.

4. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.
- 5 Tafakkur” ijtimoiy-falsafiy,ma’naviy-ma’rifiy jurnal.
6. Moziydan sado”-ilmiy-amaliy,ma’naviy-ma’rifiy jurnal.